

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Ю.О. Гелич

здобувач

Національний авіаційний університет

Науковий керівник: д.ю.н., доц. Марущак А.І.

Принципи гарантування таємниці особистого життя людини в інформаційному праві України

У статті на основі аналізу нормативно-правових актів та результатів досліджень провідних науковців визначено принципи гарантування таємниці особистого життя людини в інформаційному праві України, зокрема щодо виключних підстав розкриття (поширення) такої таємної інформації.

В статье на основе анализа нормативно-правовых актов и результатов исследований ведущих научных работников определены принципы гарантирования тайны личной жизни человека в информационном праве Украины, в частности относительно исключительных оснований раскрытия (распространения) такой тайной информации.

In the article on the basis of analysis of legal acts and results of leading researchers principles of personal life secrets guaranteeing in Ukrainian information law, in particular in relation to the exceptional grounds of opening (distribution) of such private information.

Ключові слова: таємниця особистого життя, інформація, розкриття таємниці, Закон України «Про інформацію», принципи гарантування таємниці особистого життя.

Постановка проблеми

Конституція передбачає, що людина має право на життя, право на недоторканність особистого і сімейного життя, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на недоторканність житла, право на свободу та особисту недоторканність, право на повагу до гідності та честі, право на вільний вибір місця проживання та свободу пересування [1, ст. 27-33].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Відповідні питання досліджувалися юристами переважно у контексті розкриття правових механізмів недоторканості життя, окремих соціально значимих складових життя людини. У цьому напрямі К.М. Рудой, наприклад, аналізує процес адаптації адміністративного законодавства України у сфері особистих прав громадян до норм Європейського Союзу [2], А.В. Соловійов розкриває суть поняття «права людини на життя» [3], Л.В. Малюга з'ясовує приватноправову суть особистих немайнових прав [4].

До більш предметних досліджень у напрямку особистого життя людини відносимо дисертаційну роботу В.І. Бобрика, який пропонує визначення понять

особистого й сімейного життя, поняття цивільно-правової охорони особистого життя, розкриваючи принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини. Дослідник розробляє спосіб розмежування правомірних і неправомірних втручань в особисте життя, а також досліджує форми й способи його цивільно-правового захисту [5].

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Однак, зазначені та інші дослідники не розкривають питання формування системи інформаційно-правових гарантій таємниці особистого життя людини в законодавстві України. З огляду на викладене, можна стверджувати, що існує необхідність наукового дослідження основоположних засад закріплення гарантій таємниці особистого життя людини в інформаційному праві України.

Таким чином, ця стаття присвячена невирішеній раніше в юридичній науці частині загальної проблеми таємниці особистого життя людини.

Формулювання цілей статті

Визначити принципи гарантування таємниці особистого життя людини в інформаційному праві України, зокрема щодо виключних підстав розкриття (поширення) такої таємної інформації.

Виклад основного матеріалу дослідження

Попереднє дослідження автора засвідчило, що інформаційно-правові гарантії таємниці особистого життя людини – це система юридично закріплених умов і заходів, спрямованих на визначення порядку збирання, зберігання, використання, поширення, охорони (захисту) відомостей, що становлять таємницю особистого життя людини [6].

Розпочнемо розгляд заявленого питання з обґрунтування дискусійності норми Закону України «Про інформацію» щодо визначення порядку обігу таємної інформації та її захисту відповідними державними органами за умови додержання вимог, встановлених Законом України «Про інформацію» [7, ст. 30]. Правовий режим таємниці особистого життя людини свідчить про пріоритетне право самої людини на визначення порядку обігу цього виду таємної інформації. Тому особливістю таємниці особистого життя людини є те, що сама людина може визначати порядок і умови поширення інформації про своє особисте життя, якщо інше не закріплюється в законі.

Відповідно, варто оперувати поняттям «режим доступу до таємниці особистого життя людини». Для з'ясування змісту цього поняття звернемо увагу на те, що Закон України «Про інформацію» дає визначення поняття «режим доступу до інформації» як передбачений правовими нормами порядок одержання, використання, поширення і зберігання інформації [7, ст. 28]. Тому, на думку автора, поняття «режим доступу до таємниці особистого життя людини» може бути визначене як передбачений правовими нормами та/або людиною порядок одержання, використання, поширення і зберігання інформації про її особисте життя.

Принципи формування (закріплення) в інформаційному праві гарантій таємниці особистого життя людини можна поділяти на такі, що характерні для більшості інформаційно-правових відносин (загальні принципи), і такі, які притаманні лише відносинам, що виникають у процесі обігу таємниці особистого життя людини (спеціальні принципи).

До загальних принципів інформаційно-правових гарантій таємниці особистого життя людини відносимо:

- реальність гарантій таємниці особистого життя людини;
- комплексність і повноту інформаційно-правових гарантій;

– ефективність інформаційно-правових гарантій таємниці особистого життя людини.

Реальність гарантій таємниці особистого життя людини полягає у відсутності декларативності у відповідних нормативних приписах разом з чіткою забезпеченістю інформаційно-правових гарантій реальними і дієвими механізмами охорони таємниці особистого життя людини.

Комплексність і повнота інформаційно-правових гарантій забезпечують неможливість неправомірного розкриття державними органами та іншими учасниками інформаційних відносин відомостей про особисте життя людини.

Ефективність інформаційно-правових гарантій таємниці особистого життя людини полягає в тому, наскільки інформаційно-правові засоби забезпечують охорону таємниці особистого життя людини, оберігають від можливих порушень, а також чи сприяють відшкодуванню збитків, завданих неправомірним розкриттям такої таємниці. Ефективність інформаційно-правових гарантій таємниці особистого життя людини залежить від чинних нормативно-правових актів, від рівня виконання законів.

Більше уваги варто приділити спеціальним принципам формування в інформаційному праві гарантій таємниці особистого життя людини, до яких відносяться:

Принцип контролю людини за збиранням, використанням та поширенням таємниці її особистого життя. Цей принцип включає можливість знати, які таємні відомості про особисте життя людини збираються чи обробляються, який суб'єкт здійснює подібні дії, з якою метою і протягом яких термінів будуть здійснюватися такі операції. Крім того, до цього принципу включаємо також можливість людини ознайомлюватися з відомостями про її особисте життя, які збираються суб'єктами, уповноваженими законом або самою людиною, а також гарантування права пред'являти вмотивовану вимогу стосовно зміни або знищення таємниці особистого життя людини суб'єктом, який законно отримав такі відомості.

Дискусійною на сьогодні залишається імплементація зазначеного принципу в частині закріплення чіткого терміну, протягом якого повідомляється людина, таємниця особистого життя про яку збирається (обробляється) певним суб'єктом. Цей термін може бути закріплений лише для передбачених законом випадків збирання або обробки таємної інформації про особисте життя людини, оскільки при наданні самою людиною повноважень іншому учаснику інформаційних відносин на обробку подібних відомостей, встановлення терміну відбувається за домовленістю.

Суб'єкт законодавчої ініціативи при розробці проекту Закону України «Про захист персональних даних» намагався встановити обов'язок повідомляти людині про передачу її персональних даних третій особі протягом календарного місяця у випадках, «якщо цього вимагають умови його згоди або інше не передбачено законом» [8, ст. 21].

Принцип контролю людини за збиранням, використанням та поширенням таємниці її особистого життя важко застосовувати в реальному житті, зважаючи на властивість інформації до поширення різноманітними засобами для виконання як передбачених законом функцій, так і для виконання зобов'язань приватноправового характеру. Режими доступу до таємниці особистого життя змінюються у залежності від того, під який правовий режим підпадає відповідна інформація. На таку властивість звертають увагу і провідні науковці. Зокрема, наприклад, зазначають, що «інформація, яка відноситься до банківської таємниці, переходячи у порядку, встановленому чинним законодавством, від комерційного банку до службовців Національного банку, перестає відповідати істотним ознакам банківської таємниці. Внаслідок цього, правовий статус

такої інформації визначається іншими нормами закону, ніж правовий статус банківської таємниці. Аналогічна трансформація відбувається і при передачі банком інформації, що становить банківську таємницю іншим державним органам» [9, с. 185]. Таким чином, складова таємниці особистого життя людини (про факт відкриття рахунку, про майновий стан людини) може передаватися до інших учасників інформаційних відносин. При цьому, на них покладається обов'язок не розголошувати таку інформацію, однак відсутній обов'язок повідомляти людину, якої стосується така таємниця, про сам факт отримання інформації та подальші дії з нею. Тому імплементація у вітчизняне інформаційне законодавство принципу контролю людини за збиранням, використанням та поширенням таємниці її особистого життя забезпечуватиме належний захист інформаційних прав людини.

Принцип обмеження таємниці особистого життя людини лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини у визначених законом випадках. Цей принцип частково пов'язаний із попереднім принципом, зокрема щодо можливості не повідомляти людині про операції з інформацією, що становить таємницю її особистого життя, якщо це пов'язано з легітимною метою, наприклад із розкриттям злочину. До того ж, така легітимна мета має бути передбачена виключно законом, наприклад, для виконання завдань оперативно-розшукової чи контррозвідувальної діяльності, боротьби із тероризмом тощо.

Даний принцип набув дещо розширеного тлумачення при розробці проекту Закону України «Про захист персональних даних», зокрема обмеження прав на персональні дані пропонувалося допускати в інтересах:

- національної безпеки, економічного добробуту та прав людини;
- захисту прав і свобод фізичних осіб, персональні дані яких обробляються, чи прав інших суб'єктів відносин, пов'язаних із персональними даними, а також з метою боротьби з злочинністю;
- забезпечення органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб зведеною знеособленою інформацією щодо персональних даних відповідно до законодавства [8, ст. 25].

Тобто, пропонувалося встановити додаткову можливість обмежувати деякі права на персональні дані для формування статистичної інформації. На думку автора, подібний підхід може використовуватися для збирання таємної інформації про особисте життя, хоча важко навести приклади потреби у статистичній інформації про таку таємницю.

Принцип забезпечення охорони таємниці особистого життя суб'єктом, який обробляє таку інформацію. Насамперед, мова йде про закріплення інформаційно-правових гарантій не розголошення будь-яким способом таємниці особистого життя людини, яка стала відомою суб'єкту інформаційних відносин у зв'язку з виконанням професійних, службових або трудових обов'язків. Причому, можливість обробляти таємну інформацію про особисте життя людини не надається, якщо суб'єкт відмовляється взяти на себе зобов'язання щодо її нерозголошення.

За аналогією із механізмами охорони державної таємниці, банківської чи комерційної таємниці, ефективним засобом може бути письмове зобов'язання суб'єкта про нерозголошення відповідної інформації, яке має бути чинним після припинення ним діяльності, пов'язаної з обробкою таємної інформації про людину.

Принцип гарантування захисту права людини на таємницю свого особистого життя. Цей принцип має «включатися» в інформаційне законодавство шляхом гарантування можливості звернення до: суб'єкта, який збирає чи обробляє відповідну інформацію; до органів державної влади, уповноважених здійснювати

контроль за діяльністю, пов'язаною з обробкою інформації про особисте життя людини; до судових органів.

Такий захист може стосуватися як випадків неправомірної обробки певними суб'єктами таємниці особистого життя, так і випадків поширення недостовірних відомостей чи негативної інформації, що ганьблять честь, гідність та ділову репутацію людини.

Важливою гарантією захисту права людини на таємницю свого особистого життя є забезпечення можливості людини самостійно захищати своє право на обмежений обіг таємниці особистого життя людини шляхом заборони поширення або розкриття інформації.

Принцип виключних підстав розкриття і поширення таємниці особистого життя людини. Цей принцип вважаємо основою існування інформаційно-правового субінституту таємниці особистого життя людини. Оскільки режим таємності такої інформації має забезпечуватися надійною охороною її від несанкціонованого отримання сторонніми особами, а тому наявністю виключних підстав для її розкриття і поширення. Останні два поняття, на думку автора, не є тотожними, оскільки розкриття – це надання інформації, що становить таємницю особистого життя людини, обмеженому колу уповноважених на отримання такої інформації осіб, а поширення інформації – це надання можливостей для ознайомлення з такою інформацією необмеженого кола осіб, які не уповноважені на її отримання.

Верховний Суд України під поширенням інформації пропонує розуміти: опублікування її у пресі, передання по радіо, телебаченню чи з використанням інших засобів масової інформації; поширення в мережі Інтернет чи з використанням інших засобів телекомунікаційного зв'язку; викладення в характеристиках, заявах, листах, адресованих іншим особам; повідомлення в публічних виступах, в електронних мережах, а також в іншій формі хоча б одній особі, а також вивішування (демонстрацію) в громадських місцях плакатів, гасел, інших творів, розповсюдження серед людей листівок [10, п. 15].

Варто звернути увагу і на той факт, що Верховний Суд України рекомендує враховувати, що «повідомлення оспорюваної інформації лише особі, якої вона стосується, не може визнаватись її поширенням, якщо особа, яка повідомила таку інформацію, вжила достатніх заходів конфіденційності для того, щоб ця інформація не стала доступною третім особам» [10, п. 15]. І хоча йдеться про судову практику в справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи, по аналогії, при подібних діях з таємницею особистого життя людини, на думку автора, мова йде про розкриття інформації, тобто передачу іншому суб'єкту без права поширення третім особам і з обов'язком захищати відповідні відомості.

Рішенням Конституційного Суду України від 10 квітня 2003 року № 8-рп/2003 розтлумачено поняття «поширення відомостей», зокрема зазначено, що «викладення у листах, заявах, скаргах до правоохоронного органу відомостей особою, на думку якої посадовими чи службовими особами цього органу при виконанні функціональних обов'язків порушено її право, не може вважатись поширенням відомостей, які порочать честь, гідність чи ділову репутацію або завдають шкоди інтересам цих осіб» [11]. На думку автора, подібний підхід не може бути застосований до розкриття таємниці особистого життя, якщо відсутня виключна підстава для цього, наприклад, дозвіл самої особи, оскільки інформаційно-правовий субінститут таємниці особистого життя має значну відмінність від цивільно-правового інституту захисту честі, гідності чи ділової репутації фізичної особи.

У Цивільному кодексі України використовуються поняття «розголошення», «використання» інформації, зокрема встановлено, що «обставини особисто-

го життя фізичної особи можуть бути розголошені іншими особами лише за умови, що вони містять ознаки правопорушення, що підтверджено рішенням суду, а також за її згодою» [12, п. 4 ст. 331]. Подібна норма закріплена і для використання, зокрема шляхом опублікування, кореспонденції, яка стосується особистого життя іншої фізичної особи, для якого потрібна згода цієї особи [12, п. 2 ст. 306]. Поняття «розголошення» і «використання» у цьому контексті вважаємо тотожними поняттям «поширення», оскільки мова йде про передачу інформації про особисте життя людини невизначеній кількості осіб без зобов'язання зберігати в таємниці подібні відомості, тобто режим таємниці особистого життя людини порушується. Таким чином, до виключних підстав поширення таємниці особистого життя людини варто віднести безумовну згоду людини, а також наявність ознак правопорушення, що підтверджено рішенням суду, в таких відомостях.

Норми про обов'язкову згоду людини на розкриття або поширення таємниці її особистого життя закріплені і в Сімейному кодексі України, зокрема зазначається, що «відомості про усиновлення видаються судом лише за згодою усиновлювача», однак особлива процедура закріплена для випадків, коли «такі відомості потрібні правоохоронним органам, суду у зв'язку з цивільною чи кримінальною справою, яка є в їх провадженні» [13, п. 2 ст. 228]. У цьому випадку підтверджується виключна підстава для розкриття або поширення таємниці особистого життя людини за згодою самої людини. Крім того, формуємо додаткові підстави для розкриття (але не поширення) таємниці особистого життя людини, а саме: інформаційна потреба правоохоронного органу у зв'язку з кримінальною справою, яка є у його провадженні; інформаційна потреба суду у зв'язку з цивільною чи кримінальною справою, яка є в його провадженні.

Підстави для розкриття інформації про особисте життя людини пропонувалося закріпити і в проектах законів. Зокрема, статтею 7 законопроекту «Про захист персональних даних» визначалися особливі вимоги до обробки персональних даних. Суб'єкт законодавчої ініціативи, пропонуючи встановити заборону на обробку персональних даних про расове або етнічне походження, політичні погляди, релігійні або філософські переконання, членство у політичних партіях та професійних спілках, а також даних, що стосуються здоров'я чи статевого життя, визначав випадки, в яких обробка зазначеної таємниці може бути дозволена. Зокрема, коли обробка персональних даних:

- здійснюється за умови надання суб'єктом персональних даних однозначної згоди на обробку таких даних;
- необхідна для здійснення прав та виконання обов'язків у сфері трудових правовідносин відповідно до закону;
- необхідна для захисту інтересів суб'єкта персональних даних або іншої особи у разі недієздатності або обмеження цивільної дієздатності суб'єкта персональних даних;
- здійснюється громадською організацією філософської або релігійної спрямованості, політичною партією чи професійною спілкою за умови, що обробка стосується виключно персональних даних членів цих об'єднань або осіб, які підтримують постійні контакти з ними у зв'язку з характером їх діяльності, та персональні дані не передаються третій особі без згоди суб'єктів персональних даних;
- необхідна для обґрунтування, задоволення або захисту правової вимоги;
- необхідна в цілях охорони здоров'я, для забезпечення піклування чи лікування за умови, що такі дані обробляються медичним працівником або іншою особою закладу охорони здоров'я, на яку покладено обов'язки щодо забезпечення захисту персональних даних;

– стосується обвинувачень у вчиненні злочинів, вироків суду, здійснення державним органом повноважень, визначених законом, щодо виконання завдань оперативно-розшукової чи контррозвідувальної діяльності, боротьби з тероризмом;

– стосується даних, які були оприлюднені суб'єктом персональних даних [8, ст. 7].

У зазначених випадках не передбачаються можливості поширення таємниці особистого життя людини, але встановлюється можливість розкриття відповідної інформації для уповноважених суб'єктів. Критично оцінюючи зазначені вище підстави для розкриття персональних даних, а також не повторюючи уже визначені виключні підстави для розкриття таємниці особистого життя, формулюємо наступне. До виключних підстав розкриття таємниці особистого життя людини відносимо: встановлення трудових відносин працівника з роботодавцем або відносин членства в об'єднаннях громадян; недієздатність або обмежена цивільна дієздатність людини, якщо розкриття здійснюється з метою захисту її інтересів; здійснення законної діяльності органом державної влади України.

Публічне оприлюднення інформації про своє особисте життя самою людиною, наприклад, в Інтернет – для загального доступу, в ЗМІ, може бути виключною підставою для поширення такої інформації, однак з обов'язковим посиланням на джерело отримання такої інформації.

Висновки

Таким чином, принципами гарантування таємниці особистого життя людини в інформаційному праві України є принципи: контролю людини за збиранням, використанням та поширенням таємниці її особистого життя; обмеження таємниці особистого життя людини лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини у визначених законом випадках; забезпечення охорони таємниці особистого життя суб'єктом, який обробляє таку інформацію; гарантування захисту права людини на таємницю свого особистого життя; виключних підстав розкриття і поширення таємниці особистого життя людини.

Розкриття таємниці особистого життя людини – це надання такої інформації обмеженому колу уповноважених на її отримання осіб, а поширення інформації – це надання можливостей для ознайомлення з таємницею особистого життя людини необмеженого кола осіб, які не уповноважені на її отримання.

Виключними підставами для розкриття таємниці особистого життя людини вважаємо: однозначну згоду самої людини; інформаційну потребу правоохоронного органу у зв'язку з кримінальною справою, яка є у його провадженні; інформаційну потребу суду у зв'язку з цивільною чи кримінальною справою, яка є у його провадженні; здійснення іншої законної діяльності органом державної влади України; встановлення трудових відносин працівника з роботодавцем або відносин членства в об'єднаннях громадян; недієздатність або обмежена цивільна дієздатність людини, якщо розкриття здійснюється з метою захисту її інтересів.

Виключними підставами для поширення таємниці особистого життя людини вважаємо: однозначну згоду самої людини; розшук або встановлення особи злочинця у зв'язку з вчиненням злочину; наявність у такій інформації ознак правопорушення, що підтверджено рішенням суду; публічне оприлюднення відповідної інформації самою людиною (в Інтернет – для загального доступу, в ЗМІ).

До перспектив подальших досліджень у цьому напрямку відносимо питання еволюції нормативно-правового регулювання таємниці особистого життя людини в контексті новітніх інформаційних технологій.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Рудой К.М. Адаптація адміністративного законодавства України у сфері охорони особистих прав громадян до норм Європейського Союзу: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / К.М. Рудой. – Х., 2004. – 214 с.
3. Соловійов А.В. Право людини на життя: цивільно-правові аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А.В. Соловійов. – Л., 2004. – 208 с.
4. Малюга Л.В. Особисті немайнові права фізичних осіб в цивільному праві: теоретичні основи та проблеми правового забезпечення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Л.В. Малюга. – К., 2004. – 202 с.
5. Бобрик В.І. Цивільно-правова охорона особистого життя фізичних осіб: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В.І. Бобрик. – К., 2004. – 207 с.
6. Гелич Ю.О. Про поняття «інформаційно-правових гарантій таємниці особистого життя людини» / Ю.О. Гелич // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 2. – С. 27-30.
7. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
8. Проект Закону України «Про захист персональних даних», зареєстрований Верховною Радою України від 25 березня 2008 р. № 2273 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
9. Гетманцев Д.О. Банківська таємниця: особливості її нормативно-правового регулювання в Україні та в законодавстві зарубіжних країн: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Д.О. Гетманцев. – К., 2003. – 206 с.
10. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 3. – Ст. 7.
11. Рішення Конституційного Суду України від 10 квітня 2003 року № 8-рп/2003 (справа про поширення відомостей) // Офіційний вісник України від 08.05.2003 р. – 2003. – №17. – Ст. 789.
12. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
13. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21. – Ст. 135.